

JORDBRUK OCH INDUSTRI

EN BLICK TILLBAKA OCH EN BLICK FRAMÅT

Av statsrådet FRITJOF DOMÖ

TILL utgångspunkt för några allmänna jämförelser mellan jordbruket och industrien vill jag välja tiden omkring 1890.¹ Jordbruket, som då inte blott var modernäringen utan även huvudnäringen, blev vid denna tid tullskyddat, samtidigt som driften började omläggas i riktning mot ett vad man kallat allsidigt jordbruk, baserat inte blott på spannmålsodling utan även på animalisk produktion, sockerbetsodling och ett uthålligt skogsbruk. Den inriktning jordbruket då fick, delvis utan tvivel tack vare tullskyddet, har det i stort sett bevarat ända tills i dag; det kan på goda objektiva grunder sägas, att just denna jordbrukets allsidighet räddade vårt land hastigare än många andra länder över 1930-talets svåra agrarkris. Vad industrien beträffar befann sig landet omkring 1890 mitt uppe i den industrialiseringsprocess, som man brukar förlägga till 1800-talets tre sista årtionden.

Jag skall här icke närmare fördjupa mig i de välkända befolkningsstatistiska förändringarna under de senaste 50 åren, helst som resultaten av 1940 års folkräkning ännu ej föreligga och man alltså i huvudsak blott har att hålla sig till 1930 års tal. Om man slår ut grupperna husligt arbete och f. d. yrkesutövare på den officiella statistikens fyra sociala huvudgrupper, har från 1890 till 1930 den till jordbruket knutna befolkningen minskats med ungefär $\frac{1}{2}$ miljon människor (från 2,9 till 2,4 milj.), medan gruppen industri och hantverk ökat till det dubbla eller från 1,0 till 2,1 milj. Jordbrukets antal i totalbefolkningen har under samma tid nedgått från 62 till 39 % och industri- och hantverksgruppens an-

¹ Denna uppsats är i allt väsentligt lika med mitt föredrag på årets Arosmässa. På vissa statistiska uppgifter vill jag tacka några fackmän och andra, vilka jag vänt mig till; bland dem vill jag nämna docenterna E. Håstad och I. Svennilsson, byråchefen R. Ytterborn och d:r Einar Dahlgren.

del ökat från 21 till 35 %. Det troliga är, att 1940 års folkräkning skall visa att åtminstone när det gäller aktiva yrkesutövare jordbruket passerats av industrien och följaktligen ej heller demografiskt längre än huvudnäringen.

Under dessa femtio år har den odlade arealen utvidgats, när det gäller åkerjorden, och inskränkts, när det gäller naturlig äng. Mätta i hektartal ta ökningen och minskningen ut varandra. Åkerjorden har utvidgats med ungefär 10 procent, från 3,3 till 3,7 milj. hektar (1938 års siffror). Den huvudsakliga ökningen hänförs sig dock till tiden före 1920; under förra världskriget var odlade åkerarealen ett tag uppe i 3,8 milj. hektar. Efter kriget gick åkerarealen hastigt ner, men under 1930-talet har den åter något utvidgats; ökningen är till stor del ett resultat av det statliga stödet åt grundförbättringsarbeten, bl. a. för att förstärka ofullständiga jordbruk. Den naturliga ängen återigen har från 1890 till 1938 nedgått från 1,5 till 1,1 milj. hektar. Jag har i korthet velat ange dessa siffror för att redan nu påvisa, att jordbrukets förbättrade skördar i mycket ringa grad ha samband med förändringar i fråga om den brukade jorden.

Tabell I innehåller en sammanställning för femtioårsperioden av dels skörden av viktigare växtslag i milj. kg. och förskjutningen mellan dem, dels totalskörden i milj. foderenheter. Omräkningen i skördeenheter har gjorts för att få en gemensam nämnare

Tab. I.

Skörd i Sverige av viktigare växtslag i milj. kg. och totalskörd i milj. foderenheter åren 1891—1940.

År	Brödsäd	Korn, havre och blandsäd	Potatis	Socker- betor	Foderrot- frukter	Vallhö	Total- skörd
1891/95	677	1,601	1,279	423	278	2,595	5,977
1896/00	735	1,552	1,209	680	312	2,950	6,224
1901/05	728	1,486	1,381	698	494	2,958	6,148
1906/10	823	1,830	1,546	956	1,746	4,129	7,701
1911/15	853	1,792	1,683	895	2,690	4,062	7,740
1916/20	748	1,665	1,796	913	2,730	3,578	7,149
1921/25	845	1,879	1,768	1,052	2,904	4,038	7,782
1926/30	916	1,907	1,656	843	3,200	4,921	8,564
1931/35	1,072	1,897	1,874	1,599	2,980	4,875	8,858
1936/40	1,017	1,968	1,921	1,894	2,672	4,705	8,756
1936	941	1,928	1,806	1,800	2,762	4,905	8,775
1937	1,064	1,968	1,838	2,077	2,883	5,446	9,423
1938	1,179	2,243	1,858	1,834	2,821	5,492	9,846
1939	1,214	2,094	1,809	1,900	2,547	4,625	9,021
1940	687	1,604	2,294	1,859	2,346	3,058	6,717
1941 (beräknad)	606	1,361	1,970	1,828	2,316	2,354	

för olika växtprodukter. Det intressanta för dagens diskussion är jämförelsen mellan siffrorna för den första femårsperioden och för de goda normalåren 1937—1939; ur kristtidssynpunkt är det dock lika intressant, för att inte säga skrämmande, att se att totalskörden under fjolårets missväxt evalverad i foderenheter ej var stort större än skörden i början av 1890-talet. I jämförelse med tiden 1891—95 visade totalskörden under de goda åren på slutet av 30-talet en stegring i foderenheter av omkring 60 %, för rekordåret 1938 omkring 65 %. Ökningen av bet- och rotfruktskörden är flerfaldig, ökningen av skörden av brödsäd och vallhö uppgår i det närmaste till det dubbla och ökningen av potatis-skörden närmar sig hälften. Sannolikt är stegringen i verkligheten något större, beroende på att skörden torde ha uppgivits för högt i den officiella statistiken för tiden före 1900. Att den totala stegringen omsatt i foderenheter ändock ej är mera markerad förklaras bl. a. av att ökningen av sädesslag med hög foderenhetskoefficient (korn, havre och blandsäd) blott rör sig om cirka 20 procent. Möjligt är att stegringen skulle ha blivit ännu något större, om man haft ett annat gemensamt mått för växtslagen än foderenheter och i stället för värdet som kreatursföda lagt värdet som människoföda till grund för beräkningarna.

Det skulle ur många synpunkter vara av intresse att kunna följa jordbrukets kriser under det sista halvsekle och därvid undersöka, i vad mån dessa påverkat jordbruksproduktionens inriktning eller teknikens framsteg; veterligen har ingen sådan sammanfattande undersökning gjorts. Innan jag kommer in på förhållandet mellan industrien och jordbruket skulle jag vilja begränsa mig till att framföra några synpunkter på de resultat, som den ur 1930-talets jordbrukskris uppvuxna jordbruksregleringen lett till. Jag förutsätter då, att det står utom diskussion dels att statsåtgärder i det dåvarande katastrofala produktprisläget vore ofrånkomliga, dels att stödåtgärder så till vida givit den önskade effekten att jordbrukskrisen relativt snabbt kunde övervinnas, något som i sin mån synnerligen verksamt hjälpte oss ur den allmänna depressionen och påskyndade inträdet av högkonjunkturen åren före det nya kriget. Säkerligen fruktade dock många för tio år sedan att en statlig reglering av jordbruksnäringen skulle föra oss in i ett skrävälde med tonvikten lagd på det statiska moment, som ansetts utmärka denna sociala epok. Till följd av statistikens ofullkomlighet och särskilt yrkesstatistikens eftersläpning kan man inte i dag få ett uttömmande

Tab. II.

Skörd per hektar av vete, råg och potatis i deciton och totalskörd i foderenheter åren 1891—1940.

År	Vete	Råg	Potatis	Totalskörd	År	Vete	Råg	Potatis	Totalskörd
1891/95 ...	16,3	14,1	81	1,537	1931/35 ...	24,1	19,4	141	2,158
1896/00 ...	18,3	14,8	77	1,561	1936/40 ...	22,8	18,4	145	2,139
1901/05 ...	17,3	14,4	89	1,515	1936.....	22,1	16,5	135	2,125
1906/10 ...	21,1	15,6	102	1,898	1937.....	24,4	19,2	140	2,306
1911/15 ...	21,1	15,9	110	1,869	1938.....	27,4	20,1	140	2,420
1916/20 ...	18,5	14,1	115	1,700	1939.....	27,8	20,4	137	2,205
1921/25 ...	21,7	16,4	113	1,884	1940.....	12,5	15,7	170	1,639
1926/30 ...	22,1	16,4	115	2,068					

svar på denna fråga, men man kan få ett svar, som gör varje ovisshet om tendensen överflödig.

Tabellerna II och III belysa sedan 1890 produktionsutvecklingen på de viktigaste områdena dels per hektar odlad jord och dels per manlig arbetskraft verksam i jordbruket. Det har sagts att Europas jordbruk i tekniskt hänseende inte undergick någon förändring från Karl den stores tid och till inpå 1800-talet. Det framgår av tabellerna, att tekniken i Sverige — och i vidsträckt mening böra både konstgödningsen och växtförädlingen ingå däri — icke stått stilla under de sista femtio åren och allra minst sedan jordbruksregleringen införts; givetvis kan jämförelsen inte

Tab. III.

Skörd per manlig yrkesutövare inom jordbruk och boskapsskötsel av viktigare växtslag i kg. och totalskörd i foderenheter åren 1896—1935.¹

År	Brödsäd	Korn, havre och blandsäd	Potatis	Sockerbeter	Foderrotfrukter	Vallhö	Totalskörd
1896/00	1,020	2,160	1,680	940	430	4,100	8,650
1901/05	1,010	2,060	1,920	970	690	4,110	8,540
1906/10	1,160	2,580	2,180	1,350	2,460	5,830	10,880
1911/15	1,200	2,530	2,380	1,260	3,800	5,740	10,930
1916/20	1,040	2,330	2,510	1,280	3,810	5,000	9,990
1921/25	1,180	2,630	2,470	1,470	4,060	5,640	10,870
1926/30	1,310	2,740	2,380	1,210	4,590	7,060	12,290
1931/35	1,540	2,720	2,690	2,290	4,280	6,990	12,710

¹ Den officiella statistiken redovisar folkmängdens fördelning efter olika yrkesgrupper endast för vart 10:de år. I ovanstående tabell har därför skördarna för 5-årsperioder angivits i förhållande till antal yrkesutövare vid närmast liggande redovisningsår.

Mjölproduktionens utveckling åren 1891—1940.

År	Per ko kg.	Inalles 1,000 ton	Per manlig jordbruks- yrkesutövare	År	Per ko kg.	Inalles 1,000 ton	Per manlig jordbruks- yrkesutövare
1891/95	1,240	2,052	—	1931/35	2,479	4,767	6,840
1896/00	1,360	2,375	3,300	1936/40	—	4,804 ¹	—
1901/05	1,530	2,714	3,770	1936	2,532	4,863	—
1906/10	1,660	3,031	4,280	1937	2,528	4,856	—
1911/13	1,790	3,320	4,690	1938	2,563	4,900	—
1923/27	2,176	4,077	5,700	1939	—	4,800 ¹	—
1928/32	2,363	4,626	6,640	1940	—	4,600 ¹	—
1933/37	2,501	4,760	6,830				

Antal svin åren 1891—1940.

År	Antal i 1,000 st.	Per manlig jordbruksyr- kesutövare ²	År	Antal i 1,000 st.	Per manlig jordbruksyr- kesutövare ²
1891	655	—	1919	717	1,0
1896	789	—	1927	1,387	—
1901	809	1,1	1932	1,495	2,1
1906	872	—	1937	1,456	—
1911	951	1,3	1940	1,315	—
1916	1,065	—			

utsträckas längre än till krigsutbrottet, eftersom missväxten samt fodermedelsimportens och konstgödningens inskränkning sedan dess rubbat alla grundvalar för jämförelsetal. Från 1891/95 till 1937/39 är ökningen per hektar för vete, råg och potatis något över 50 %, mätt i foderenheter; enbart från perioden 1926/30 har en höjning skett med omkring 20 %. För förädlade produkter är ökningen ännu större. Sälunda har mjölkavkastningen per ko från 1891/95 till 1938 stigit med över det dubbla eller ungefär 105 %, därav med över 25 % från perioden 1923/27 till perioden 1933/37. Det intressantaste är dock att sätta stegringen i relation till manliga yrkesutövare. Tyvärr äro vissa svårigheter förknippade med dylika beräkningar, beroende på att yrkestal finnes blott i den officiella statistiken för vart tionde år och senast 1930. Man får därför nöja sig med tal för tiden intill 1935, varvid

¹ Preliminärt.

² Den officiella statistiken redovisar folkmängdens fördelning efter olika yrkesgrupper endast för vart 10:de år. I ovanstående tabell har därför antalet svin för resp. år angivits i förhållande till antal yrkesutövare vid närmast liggande redovisningsår.

skördarna satts i relation till den sysselsatta manliga arbetskraften inom jordbruksbefolkningen enligt den närmast tillbaka i tiden liggande folkräkningen. I foderenheter räknat utgör skörde-
stegringen under 45-årsperioden 47 %, mjölkavkastningen har under fyrtioårsperioden 1896/1900—1931/33 stigit med nära 110 procent, och antalet svin har från 1901 till 1932 ökats från 1,1 till 2,1 stycken, eller i det närmaste det dubbla, allt per manlig arbetskraft. Tyvärr kan man inte ännu få några liknande siffror på slutet av 30-talet. 1936 och 1937 års lantarbetstidslagar reducerade arbetstiden till i årligt genomsnitt 9 resp. 8 timmar per dag; omkring 1890 var den inom parentes sagt cirka 12 timmar. Lagen är visserligen tillämplig blott på större och medelstora jordbruk men har varit i hög grad normgivande även för övriga. Denna sociallagstiftning tvingade jordbrukarna till en betydande personalinskränkning. Samtidigt inföllo de goda skördeåren. Det är ställt utom allt tvivel att produktionen per arbetsenhet just under 1930-talets sista år fram till 1940 måst ha väsentligt ökats. Denna stegring skulle markeras än starkare, om man toge hänsyn dels till att — såsom förut nämnts — skördesiffrorna för tiden före 1900 torde ha angivits för höga och att foderenhetsvärdet nog ej är en fullt rättvisande mätare av hela skördestegringen, dels till att lantbruket alltjämt i vida högre grad är industrien av olika skäl sysselsätter partiellt arbetsföra, sådana som industrien skulle ha utrationaliserat eller måst utrationalisera. Med all sannolikhet skulle stegringen ha ytterligare understrukits, om även den kvinnliga arbetskraften medtagits och produktionssiffrorna satts i relation till alla inom jordbruket sysselsatta.

Oavsett vilka mått och enheter man väljer är det därför uppenbart, att jordbruket under jordbruksregleringens tid fortsatt den rationaliseringsprocess, som tidigare påbörjats och som återspeglas i de successivt stegrade produktionssiffrorna, framför allt under de senaste årtiondena. Regleringen har så långt ifrån varit någon tung hand över den tekniska utvecklingen, att debatten vid tiden närmast före krigsutbrottet i stället mestadels kretsade kring frågan, hur man skulle bemästra den verkliga överproduktion, som man då i en nära framtid räknade med.

En förklaring till detta gynnsamma resultat, nått utan att jordbrukskrisen behövde förorsaka allvarliga sociala rubbningar, är att jordbruksregleringen utformats efter den gamla goda regeln hjälp till självhjälp. Jordbrukarna ha alltfört haft det största egenintresse att nå så goda produktionsresultat som möjligt. Som

mellanled mellan den stödjande staten och de enskilda producenterna ha funnits jordbrukets ekonomiska sammanslutningar, vilka under denna tid — delvis med hjälp av direkta statssubventioner — hastigt utbyggts och slutligen centraliserats i Sveriges Lantbruksförbund. Just i dagarna påskynda statliga regleringsåtgärder organisationsarbetet på ett hittills föga upparbetat fält, nämligen vedbränslets; jag har anledning att hoppas att ett ökat samarbete mellan skogsproducenterna inte blott skall bli till skogsägarnas eget gagn utan även till hela samhällets bästa genom att skapa en bättre ordning på marknaden, exempelvis i fråga om mätning, klassificering, transport och priser, på samma sätt som exempelvis skett inom mejerihanteringen. Vare sig jordbrukarna läst Geijers ord i Manhem om den fria odalbonden eller inte stodo de länge undrande och spörjande inför parollen om ekonomiskt samarbete men nu synas de ha gått förbi industrien när det gäller samverkan på bred bas. Före kriget hade staten fördel av dessa ekonomiska organisationer vid organiserandet av jordbrukets utrikeshandel genom att staten i stort kunde lita till ett samlat uppträdande av de svenska intressena. Under krisen ha dessa organisationer varit till ovärderlig nytta när det gäller att genomföra de ömtåliga konsumtionsransoneringarna.

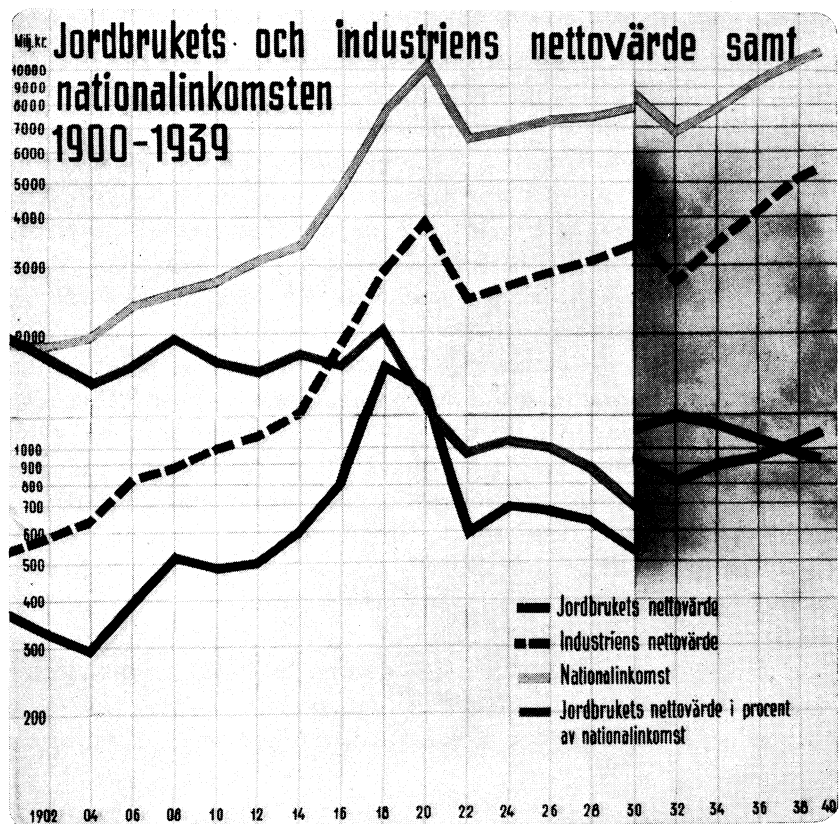
Efter denna återblick på jordbrukets utveckling och rationalisering är det av intresse att sammanställa jordbrukets och industriens inkomster. Beräkningar av dessa näringsgrenars årliga nettoinkomst, efter avdrag av kostnaderna, finnas utförda i två redan förut offentliggjorda serier, dels för åren intill 1930 och dels för åren 1930—1935. Som det framgår av diagrammet, skilja sig beräkningarna ganska väsentligt både absolut och relativt. Trenden är dock en och densamma. D:r Dahlgren, som har svarat för beräkningen av den senare serien, har varit vänlig att för detta föredrag framräkna jämförbara inkomstsiffror för perioden 1930—1939. Utan att jag kan ingå på någon värdering av grunderna för dessa beräkningar vill jag blott anföra att desamma äro byggda på produktionsuppgifter, alltså inte på skattedeclarationer med de felkällor, som i så fall kunna härröra exempelvis från intressemotiv vid präntandet på heder och samvete av inkomstsiffrorna. Vidare bör nämnas, att byggnadsindustrien och anläggningsverksamhet ej ingå i industriens tal, liksom inte heller fisket eller skogsbruket i jordbrukets; i industriens tal ha även en del inkomster från skogskörslor m. m. för jordbrukarna inräknats. Enligt den första serien var jordbrukets andel i natio-

nalinkomsten år 1890 något större än industriens men har sedan dess sjunkit från 21,8 till 6,8 % år 1930, medan industriens andel under samma tidsföljd gått upp från 20,4 till 43,8. Enligt den andra serien har jordbrukets andel under åren 1930—1939 sjunkit från 11,2 till 9,2 %, trots de stigande absoluta talen, under det att industriens andel höjts en obetydlighet, från 44,4 till 45,6 (se tab. IV). Med ledning av Streyfferts beräkningar av skogsbrukets ekonomi bör jordbrukets absoluta nettoinkomsttal vid slutet av 1930-talet ökas med en siffra, som ligger mellan 200 och 300 milj., och jordbrukets andel i nationalinkomsten i anslutning därtill med 2 à 3 procent.

Enligt denna *andra* serie skulle industriens nettoinkomst vara ungefär fyra gången så hög som jordbrukets. Tack vare skördarnas ökning och produktprisernas höjning antyder visserligen serien en något mindre hastig procentuell nedgång för jordbruket på 30-talet. Men då jordbruket och industrien sysselsätta ungefär lika stort antal människor skulle nettoandelen av nationalinkomsten per i jordbruk sysselsatt vara endast ungefär en fjärdedel av talet per i industrien sysselsatt. Även om siffrorna skulle kunna pressas åt det ena eller andra hållet är tendensen oomtvistlig. Serierna säga ganska mycket om vårt samhälles utveckling. Jag skall dock inskränka mig till endast några reflektioner.

Dessa nettoinkomsttal böra inte tas sifferslaviskt. Dyrorterskillnader åstadkomma oförnekligt olika slags penningvärden inom landet, och 1 krona i jordbrukarens hand är nog något mera värd än 1 krona i en stockholmsarbetares. Sålunda äro bostadskostnaderna i landsbygden lägre, likaså livsmedelskostnaderna, för vilka produktpriserna till stor del böra tas till mätare. Man bör följaktligen ej dra den slutsatsen att den genomsnittliga levnadsstandarden hos jordbruksbefolkningen är fyra gånger lägre.

När man ser diagrammet över nettoinkomsttalen, lockas man att titta något på prisutvecklingen så att säga ur halvsekelperspektiv. Det problemet uppställer sig nämligen, om det finnes någon markerad olikhet i de kurvor, som jordbrukets och industriens produktpriser under de senaste årtiondena beskriva. Självklart bör man härvid bortse från prisutvecklingen under pågående krig, vilken för jordbrukets vidkommande bestämmes av missväxten, nödvändigheten av en viss kompensation för dyrtidsstegringen och önskan att stimulera till största möjliga odling. Om man först håller sig till jordbruket är produktprishöjningen på de flesta varuslag sedan 1890 och särskilt sedan 1914 vida mindre än som

Tab. IV.

Jordbrukets och industriens nettovärde samt nationalinkomst 1930—1939. Milj. kr.

År	Jordbrukets nettovärde	Industriens nettovärde	Nationalinkomst	Jordbrukets nettovärde	Industriens nettovärde
				i % av nationalinkomst	
1930.....	913	3,612	8,137	11,2	44,4
1931.....	802	3,149	7,387	10,9	42,6
1932.....	809	2,786	6,841	11,8	40,7
1933.....	798	2,849	6,840	11,7	41,7
1934.....	889	3,405	7,784	11,4	43,2
1935.....	929	3,651	8,295	11,2	44,0
1936.....	952	4,104	9,107	10,5	45,1
1937.....	988	4,803	10,274	9,6	46,7
1938.....	1,021	5,034	10,704	9,5	47,0
1939.....	1,061	5,248	11,510	9,2	45,6

motsvarar penningvärdets förändringar; skulle man utsträcka jämförelsen längre bakåt i tiden lågo priserna på de flesta vegetabiliska ännu 1931/33 nominellt på samma nivå som priserna på 70-talet eller i vissa fall t. o. m. under dessa. För de animaliska produkterna är prisstegringen något större. För industriprodukter finnes tyvärr ingen motsvarande statistik för tiden före 1913. Efter förra världskriget ha dock, som tab. V utvisar, industriprodukternas partipriser i stort ända till 1939 legat mer eller mindre över jordbruksprodukternas. Anmärkas bör dock, att de förnödenheter, som jordbrukarna behöva för själva driften av sin näring, under tiden mellan krigen hopräknade numera icke stegrats mer än jordbrukets produktpriser. En närmare analys av förnödenhetsprisindex visar emellertid, att detta för jordbruket gynnsamma resultat mest är att tillskriva att några dominerande förnödenhetsartiklar, som fodermedel, gödningsämnen och drivmedel, helt eller delvis importerats till låga priser. Förnödenhetsindex är sålunda ett medeltal mellan låga importpriser och vissa relativt högre priser för de i denna serie ingående inhemska industriprodukterna.

Det förtjänar understrykas, att i den på 1914 års priser baserade levnadskostnadsindex livsmedlen ingå som den relativt sett minst fördyrade posten. Ändock äro detaljhandelspriserna i denna in-

Tab. V.

Partiprisindex för jordbruks- och industriprodukter.
(1913 = 100.)

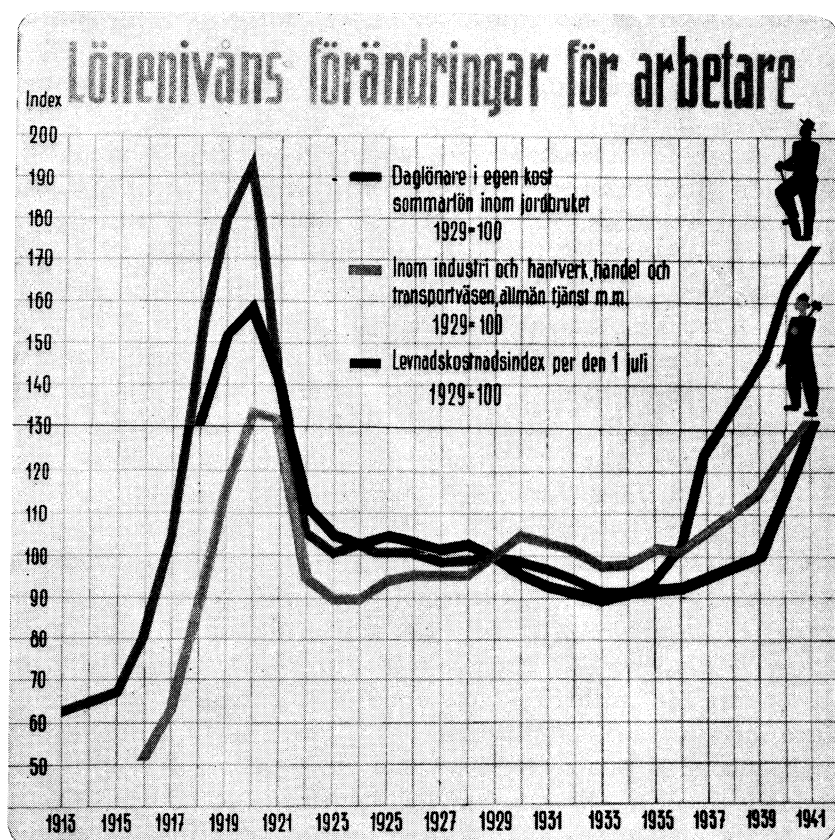
År	Jordbruks- produkter ¹	Industri- pro- dukter ²	År	Jordbruks- produkter ¹	Industri- pro- dukter ²	År	Jordbruks- produkter ¹	Industri- pro- dukter ²
1913..	100	100	1922..	158	188	1931..	110	133
1914..	103	104	1923..	149	176	1932..	98	128
1915..	139	122	1924..	153	170	1933..	99	125
1916..	156	164	1925..	159	169	1934..	116	127
1917..	183	237	1926..	147	162	1935..	125	127
1918..	289	317	1927..	138	159	1936..	132	130
1919..	357	306	1928..	143	158	1937..	138	147
1920..	295	335	1929..	136	153	1938..	140	141
1921..	221	242	1930..	119	146	1939..	153	146

¹ För åren 1913—1930 enligt manuskript från Kungl. Lantbruksstyrelsen, där-
efter omräknad serie hämtad ur tidskriften Landtmannen Svenskt Land.

² För åren 1913—1936 äro uppgifterna hämtade ur Kommersiella Meddelanden,
där indextalen erhållits genom att de för varje år redovisade produktvärdena uträk-
nats i procent av samma värdebelopp reducerat till 1913 års prisläge. För åren
1937—1939 enligt Kommerskollegiums partiprisindex.

dex förhållandevis väsentligt högre än jordbrukets produktpriser. Den största stegringen av livsmedelskostnaderna sedan 1914 hänför sig med andra ord till distributionen, standardförbättringar i butikerna m. m.

En annan fråga anmäler sig, nämligen om den relativa nedgången i jordbruksproduktionens nettovärde gått ut över de i jordbruket anställda. För att belysa den något misskända utvecklingen på detta lönepolitiska område har jag i tabell VI fått en siffersammanställning om reallönen inom jordbruk och industri, varjämte ett diagram (s. 596) visar allenast de relativa förskjutningarna. Ser man blott till kontantlönen och beräknar värdet av kost, stat och andra naturaförmåner efter produktpriserna ligga jordbrukets anställda nog fortfarande litet efter de flesta industriarbetargrupper. För att kunna göra en standardjämförelse måste det emellertid vara mera riktigt att beräkna naturaförmånerna efter detaljhandelspriserna. I tabellen har därför en omräkning av naturaförmånerna skett enligt socialstyrelsens detaljhandelsprisjämförelse göres med det genomsnittliga prisläget i städerna, där värdet av bostad resp. bränsle för uppvärmning och matlagning för år 1941 uppskattas till 600 resp. 300 kronor. Tabellen visar, att lönerna för lantbrukets anställda efter det förra världskriget blevo mera konjunktur känsliga, och i jordbrukets nedgångstider uppkommo s. k. prissaxar. På slutet av 30-talet sedan jordbruksnäringen åter stabiliserats har lönestegringen varit mera markerad än för industriens folk; skulle man föra fram undersökningen ända till 1941, visar det sig att t. ex. en daglönares lön stigit sedan 1929 med inemot 70 % mot blott 32 % i genomsnitt för industriarbetarna. Intressantast är emellertid att iakttaga, att stegringen började före kriget och var starkast åren 1936—39, d. v. s. under den tid då statsmakterna reglerade arbetstiden. Man lyckades då — ehuru under avsevärda svårigheter för enskilda jordbrukare — samtidigt förbättra både jordbrukarnas och de anställdas ställning. Att detta blev möjligt är emellertid i mycket att tillskriva två faktorer vid sidan om regleringspolitiken, nämligen dels de goda skördarna och dels den internationella industriella högkonjunktur, som i Sverige delvis påverkades av upprustningen under krigets förspel. Inom parentes kan tilläggas, att godtar man omräkningen av de jordbruksanställdas naturaförmåner på basis av detaljhandelspriserna, skulle för tredje kvartalet 1941 en statavlönad arbetares löneförmåner motsvara en kontantlön av 3,066: 35 kr. för en i stad boende industriarbetares utgifter för motsvarande

Diagrammet visar blott de relativa förskjutningarna.

nyttigheter. Det innebär i sin tur en timförtjänst av 1:28 vid 2,400, 1:39 vid 2,200 och 1:59 vid 2,000 arbetstimmar om året. Visserligen bör det ej förbises att exempelvis standard och bekvämlighet i fråga om bostäder m. m. ofta ännu är lägre hos jordbrukets folk. Men den avsevärda förbättringen av lönestandarden inom jordbruket synes icke blivit tillräckligt uppmärksammas. I allmänhet råder nog alltjämt den föreställningen att den gamla klyftan fortfarande finnes kvar orubbad.

Ytterligare några reflektioner vill jag ägna frågan om kapitalinsatsen inom jordbruk och industri. Man frågar sig nämligen, hur jordbrukets och industriens inkomster, d. v. s. de av mig nyss anförda årliga nettoinkomstvärdena, förhålla sig till det i de bägge näringsgrenarna investerade kapitalet. Eftersom industriens inkomstnettovärde ju beräknats till ungefär fyra gånger större

År	Inom jordbruket						Inom industri och hantverk, handel och transportväsen, allmän tjänst m. m.			Levnadskostnadsindex per den 1 juli	
	Daglönare i egen kost, sommarlön			Statavlönad kördräng			Kr.	Index		1914 = 100	1929 och 1939 = 100
	Kr.	Index		Kr.	Index			1929 = 100	1939 = 100		
		1929 = 100	1939 = 100		1929 = 100	1939 = 100					
1913	2: 97	63	44	710	53	45	4: 32	43	37		
1914	3: 02	64	44	720	54	46	—	—	—	100	
1915	3: 13	66	48	811	61	52	—	—	—		
1916	3: 77	80	56	883	66	56	5: 14	51	44		
1917	5: —	106	74	987	74	63	6: 28	63	55		
1918	7: 14	151	105	1,256	95	81	8: 94	89	77	219	130
1919	8: 58	181	126	1,764	133	114	11: 48	115	100	257	152
1920	9: 37	198	138	2,088	157	134	13: 23	132	115	270	160
1921	6: 74	142	99	2,352	177	151	13: 12	131	114	236	140
1922	5: 04	107	74	1,649	124	106	9: 52	95	83	190	112
1923	4: 74	100	69	1,325	100	85	9: 11	91	79	174	103
1924	4: 79	101	70	1,275	96	82	9: 12	91	79	171	101
1925	4: 74	100	69	1,371	103	88	9: 36	94	81	176	104
1926	4: 72	100	69	1,318	99	85	9: 57	96	83	172	102
1927	4: 71	99	69	1,328	100	85	9: 57	96	83	169	100
1928	4: 71	99	69	1,334	160	85	9: 67	97	84	173	102
1929	4: 73	100	69	1,329	100	85	9: 99	100	87	169	100
1930	4: 69	99	69	1,308	98	84	10: 40	104	90	164	97
1931	4: 57	97	67	1,260	95	81	10: 26	103	89	158	93
1932	4: 43	94	65	1,247	94	80	10: 12	101	88	156	92
1933	4: 33	92	64	1,213	91	78	9: 75	98	85	153	91
1934	4: 36	92	64	1,208	91	78	9: 79	98	85	155	92
1935	4: 50	95	66	1,229	92	79	10: 10	101	88	156	92
1936	4: 85 ³	103 ³	72 ³	1,286 ³	95 ³	81 ³	10: 11	101	88	158	93
1937	5: 10	123	85	1,457	107	91	10: 44	105	91	162	96
1938	5: 53	134	93	1,526	113	97	11: 03	110	96	166	98
1939	5: 98	144	100	1,581	117	100	11: 44	115	100	169	100
1940	6: 69	162	113	1,745	129	110	12: 41 ⁵	124	108	193	114
1941	7: 20 ¹ 7: 46 ²	174 180	121 125	2,060 ⁴	152	130	13: 20 ⁵	132	115	219	130

¹ Genomsnittlig dagsförtjänst $\frac{1}{5}$ — $\frac{31}{10}$ 1941 enligt kollektivavtal. ² Timlön 82,9 öre. 9 timmars arbetsdag. ³ Omläggning av uppgifternas införskaffande. Kedjeindexberäkning. ⁴ Beräknad kontantlön 1,020: — + naturaförmån 1.040: —. ⁵ Enligt Soc. Medd. 6/1941 jämkat med hänsyn till att inkludera även arbetande förmän.

än jordbrukets, skulle räntebördan först då vara ungefär lika stor, om fyra gånger så mycket kapital investerats i industrien som i jordbruket. Tyvärr synes vår statistik inte lämna några tillförlitliga svar på dessa frågor. Varken skatte- eller brandförsäkringsstatistiken ge några klara besked, och 1939 års krigsförsäkringskommitté resignerade inför tanken att beräkna maskinkollektivets värde. Enligt sakens natur måste det vara svårt att göra några exakta mätningar av nationalförmögenhetens fördelning på olika näringar. En god bit på väg kan man dock komma.

Man vet sålunda, att jordbruksfastigheterna vid sista fastighetstaxeringen, år 1938, uppskattades till ett värde av 6,6 miljarder, eller med avdrag för bostadsfastigheter till något över 5 miljarder. Industriens och hantverkets fastighetsvärden, likaledes mätta enligt beskattningens normer, kunna inte gärna vara större än jordbrukets, eftersom svenska aktiebolags och solidariska bankbolags fasta egendom 1938 taxerades till blott 4,7 miljarder och däri måste ingå förutom en del bostadshus även fastigheter tillhörande bolag, som ej falla under kategorien industri och hantverk; dessa avdrag måste av allt att döma vara större än det fastighetskapital, som belöper på den i annan form än aktiebolag drivna industri- och hantverksnäringen. Driftskapitalet inom jordbruket, däribland värdet av levande och döda inventarier, har före kriget av Lantbruksförbundet skattats till ungefär 2 miljarder. Någon liknande värdering av industri- och hantverksnäringens driftskapital finnes inte. Man kan emellertid använda ett annat tillvägagångssätt, nämligen undersöka hur mycket eget och främmande kapital investerats i olika industrier per anställd och med ledning av dylika stickprov nå fram till en ungefärlig genomsnittssiffra, vilken sedan multipliceras med det beräknliga antalet anställda. De gjorda stickproven visa mycket stark spridning alltefter olika typer av industrier men det vill synas som om 10,000 kronors kapital per anställd snarare vore ett för högt än ett för lågt genomsnittstal. Avdrag ha då gjorts för företags aktieteckningar i dotterbolag. Det sammanlagda antalet anställda i enbart industrien (alltså exklusive hantverket) har av kommerskollegium beräknats till 640,000 år 1939. Tillhoppa skulle alltså industriinvesteringarna hålla sig omkring 6 miljarder. Denna summa bör minskas med värdet av bostadshus men ökas med hantverkets investering, vilken dock med hänsyn till hantverkets arbetssätt ej kan representera någon mer avsevärd siffra. Liknande stickprov för jordbruket häntyda på siffror, som ligga över

10,000 kr. Givetvis ge dessa bägge beräkningssätt mycket grova mått, och möjligen äro de dolda reserverna större inom industrien än inom jordbruket. Men dessa beräkningssätt ge till slutresultat, att investeringen i jordbruket, något över 7 miljarder, antingen är något större än investeringen i industrien och hantverket eller håller sig inom samma storleksordning.

Många äro kanske förvånade över detta facit. Vid närmare eftertanke är slutresultatet i grund och botten inte så underligt. De betingelser, under vilka jordbruket och industrien arbeta och kunna utnyttja sina maskiner och redskap, äro nämligen helt annorlunda. En industrimaskin kan utnyttjas i skift, året runt, medan en traktor eller en skördemaskin eller ett tröskverk blott behöves under vissa tider på året. Visserligen har man sökt motverka denna olägenhet för jordbruket genom kooperativ maskinanskaffning, men det finnes en bestämd gräns för detta samgående redan däri, att maskinanvändningen är säsongbetonad och beroende av väderlek, varför tilgången till dessa inventarier måste vara stor och elastisk.

Det torde i vart fall ges goda skäl att revidera de föreställningar, som ibland komma till uttryck och enligt vilka det utmärkande för industrien skulle vara att den vore särskilt kapitalkrävande. Endast såtillvida är denna karakteristik obestridlig, att av industriens kapital en större del ligger i maskiner och en mindre del i själva fastigheten än inom jordbruket. I verkligheten kan jordbruket till följd av sitt behov av byggnader, husdjur, maskiner och redskap inte drivas utan förhållandevis mycket stora egna insatser eller lån. Att jordbruket särskilt till följd av rationaliseringssträvandena blivit i hög grad kapitalkrävande framgår direkt av tillgängliga, visserligen kanske blott ungefärliga medeltalssiffror angående jordbrukets och industriens årliga maskinanskaffning under perioden 1935—39. Dessa siffror äro för jordbruket omkring 47 och för den egentliga industrien omkring 250 milj. kr. Industriens maskinanskaffning uppgår sålunda till ett ungefär 5 ggr så stort belopp som jordbrukets. En jämförelse mellan industriens och jordbrukets maskininköp i förhållande till nettoinkomster (4:1), visar, att industrien trots sin större marginal inte använder mycket större del av inkomsterna till maskinanskaffning än jordbruket. Sannolikt skulle för jordbruket lika fördelaktiga siffror ha erhållits, om den del av rationaliseringen, som hänför sig till förbättring av ekonomi- och driftsbyggnader, kunnat uträknas på liknande sätt.

Jag skall efter denna blick tillbaka inte längre trötta med siffror, hur roliga i mitt tycke och kanske också hur nyttiga dessa än äro, utan skall i några punkter sammanfatta vissa synpunkter med tanke på framtiden.

1) Ätminstone för mig måste det vara en ouppgivlig riktpunkt att jordbruksnäringen även framdeles upprätthålles redan för krigsberedskapens skull. Detta är ett samfällt och därför även ett industriellt intresse. Utan att jordbruket kunnat upprätthållas under 1930-talets kris och utan att det tekniskt förbättrats skulle vi ha stått oss vida sämre i den nuvarande försörjningskrisen än vi trots missväxten nu göra. Att förutsätta ett annat läge för Sverige än frihetens — den politiska och ekonomiska handlingsfrihetens — vägrar jag att diskutera.

2) Ett bärkraftigt och så mycket som möjligt självförsörjande jordbruk har för vårt lands hushållning även den stora betydelsen, att vi på ett livsviktigt försörjningsområde göra oss någorlunda oberoende och därmed inskränka de av utrikeshandel och konjunkturväxlingar känsliga produktionsgrenarna. Hittills har varje internationell kris i regel börjat med en jordbrukskris, men ett svenskt jordbruk, som gör landet i stort sett självförsörjande och erhåller ett för denna uppgift lämpligt skydd, bildar en vågbrytare häremot och är en stabilisator i landets produktiva och sociala liv överhuvud.

3) I min exposé har jag sökt att i stora drag visa, att det svenska jordbruket tack vare rationalisering och delvis även statligt stöd utvecklats till större skördar, större utbyte per arbetsenhet och förbättrade lantarbetarlöner, samtidigt som produktpriserna visserligen ökat nimenligt men sjunkit reellt, d. v. s. i jämförelse med den allmänna prisutvecklingen. Denna utveckling har även räckt till att öka jordbrukets inkomst, ehuru uppenbarligen icke i samma grad som industriens. Jordbruket har efter övergången från naturahushållning till penninghushållning ej hunnit riktigt med vid den allmänna välståndshöjningen, åtminstone inte i industriens takt. Jag vill dock tolka utvecklingen före kriget så, att jordbruket varit på väg att ta igen eftersläpningen. I samma mån som jordbruksbefolkningen minskar och övriga samhällsgrupper stiga i antal, ökas utsikterna att så småningom genomföra denna utjämningsprocess utan större rubbningar och under hänsynstagande till andra gruppers belägenhet och bekymmer. Jag är ganska viss om att industriens män med den allmänanda, som nu är så utmärkande för dem, härvidlag inte skola resa något

motstånd, helst när jag tänker på att jordbruksregleringen på sin tid, trots de pålagor den förde med sig även för den betryckta industrien under de svåra krisåren, aldrig bekämpades utan tvärtom som regel rönt mycket stor förståelse bland dem.

4) Liksom hittills böra jordbrukarna i främsta rummet lita till sin egen kraft och sina egna organisationers uppbyggande arbete. De böra med andra ord planmässigt fortgå på den inslagna vägen. De böra m. a .o. planmässigt fortgå på den inslagna vägen. De böra sålunda fortsätta rationaliseringen. Kostnaderna därvid, t. ex. för ekonomihusens förbättring — ett av jordbrukets svåraste problem — måste dock ligga i någorlunda paritet med jordbrukets egna produktpriser. Det är i denna tid också tänkbart, att en bättre lönsamhet för jordbruket kan vinnas genom nya odlingar eller genom att vissa grenar av produktionen få en ökad betydelse. Det ligger således nära till hands att antaga, att jordbruk, som drivas i förening med skogsbruk, komma att profitera av skogens vidgade roll som industriell råvara; enahanda kan också komma att gälla om torven, när den tekniska forskningen som man hoppas löst de bränsleproblem, med vilka den nu brottas. Från en annan sida har en kunglig kommitté nyligen angripit jordbrukets ekonomiska problem, när den föreslagit en spärregel för icke lantbrukare att inköpa jordbruk och placera pengar i deras realvärdet; därigenom vill man förebygga en stegring av jordvärdena och en ökning av jordbrukets räntebörda. Det tänkvärda däri får dock vägas mot jordbrukets stora kapitalbehov och risken för att man tilltäpper för landsbygden rikt givande källor. Kanske det allra viktigaste ändock är, att själva jordfördelningen så småningom tas upp till debatt i syfte att åstadkomma sådana enheter, som kunna bli bärkraftiga underlag för en lönande ekonomisk drift. Det måste ligga i fullständig linje med rationaliseringspolitiken att en viss storlek är behövlig för att dyrbara byggnadsmaskin- och redskapsinventeringar skola löna sig. För att småbrukarna skola få del av standardhöjningen har man på sistone ansett sig böra betala högre mjölkpriser till dem. Jag är väl medveten om att en ändrad och ekonomiskt ändamålsenligare jorddelningslagstiftning kan leda till en beskärning av den fria bondeklassens numerär, men det måste vara klokare att handla på lång sikt och smidigt förmedla övergången än att förr eller senare försättas i ett tvångsläge.

5) Industrien å sin sida måste i en fortsatt stegring av jordbrukets lönsamhet se icke enbart något ideellt värdefullt eller nå-

got för den sociala sammanhållningen önskligt. Den har även ett eget intresse därav. Under 30-talets rationalisering har jordbruket blivit en allt större kund hos industrien. Sålunda har nettovärdet av anskaffade lantbruksmaskiner, traktorer och mjölkningsmaskiner från 1931 till 1939 successivt ökats från 11 till 50 milj. kr.; nettovärdet har då erhållits genom att lägga ihop inhemsk produktion och import samt dra ifrån export. Skulle byggnadsverksamheten åter komma igång på landsbygden, måste detta betyda stora leveranser för byggnadsämnesindustrien o. s. v. Även för konsumtions- och konfektionsindustrien skulle en bättre utkomst inom jordbruket betyda nya och stora avsättningsmöjligheter. Enligt socialstyrelsens uppgifter belöpa sig pr år och normalhushåll 352 kr. på textilvaror för arbetare i städerna mot för jordbruks- och skogsarbetare 159 kr.; i fråga om skodon äro utgifterna 76 resp. 51 kr. och i fråga om rengöringsmedel 32 resp. 16 kr. På den egentliga landsbygden finnes alltså en stor konsumtionsreserv med stora expansionsmöjligheter för vederbörande industrier. Om de äkade utsikterna för »nöjesindustrien» vill jag avstå från att tala.

6) Jordbruket har visserligen rätt att ängslas för en sådan industriell framryckning, som skulle skärpa inkomstskillnaden och exempelvis leda till en ökad sugning av arbetskraft från jordbruket. Men jordbruket har samtidigt allt intresse av en stark, utvecklingsduglig och köpkraftig svensk industri. Lantmännen böra också tacksamt erkänna de tillmötesgående tjänster, som exempelvis tillverkare av lantbruksmaskiner eller gödningsämnen gjort det svenska jordbruket. Ett fortsatt direkt och vidgat samarbete mellan jordbrukets och industrien ekonomiska sammanslutningar om jordbrukets förnödenhetsbehov borde bli fruktbringande för bägge parter. Sannolikt skulle även ett ökat aktgivande på standardiseringens betydelse kunna minska jordbrukets kapitalutlägg, kanske inte minst när det gäller byggnadsverksamheten.

7) Ur jordbrukarnas och ur det allmännas synpunkt skulle det vara till båtnad, om industriens nyanläggningar kunde spridas ut på den i stort sett fattiga landsbygden mer än hittills. Därigenom skulle kapital och köpkraft pumpas ut och många kommuner få lättare att genomföra de välfärdsanordningar, som stå på tidens föredragningslista. Även för skatteutjämnningen vore detta av vikt. Jag är väl medveten om att den svenska industrien i förhållande till andra länders redan är mycket spridd, liksom att industrien vid sin lokalisering måste handla efter vad som är

mest ekonomiskt. Men synpunkten är inte desto mindre tänkvärd och kommunikationsväsendets utveckling måste nuförtiden medge en vidare ram för utplaceringen än tillföre.

Jag vill stanna vid dessa allmänna synpunkter. Jag har främst velat visa upp, att jordbruket liksom industrien är en näring i starkt framåtskridande, som dess idkare vilja driva modernt tekniskt, rationellt och ekonomiskt. Jordbruket är ingen belastning av folkhushållet utan en nödvändig och omistlig del av detta. Genom kunskap om jordbrukets läge vidgas också förståelsen för jordbruksbefolkningens problem. Å andra sidan brister det ofta för mycket hos jordbrukarna i deras insikter om industriens ställning och om betydelsen av de jättelika tekniska erövringar, som industrien gjort och som varit hävstången för hela folkets välståndshöjning. Jag tvekar inte att säga att jordbruksbefolkningen har långt kvar, innan den skaffat sig den allmänna ekonomiska upplysning, som exempelvis industriens och en del fackföreningars tidskrifter varit angelägna att sprida bland sina medlemmar. Icke minst i en tid, då sammanhållning mellan samhällets skilda grupper är en bjudande nödvändighet, kunna fåkunnighet, fördomar och falska föreställningar skapa mycket ont. Kunskap och förståelse däremot bana väg för den goda viljans politik, den politik som när allt kommer omkring nog är förmer än de flesta teorier.